

Teorija pravednosti Johna Rawlsa

Buljubašić, Ema

Master's thesis / Diplomski rad

2014

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:950522>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-23**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet

Preddiplomski studij filozofija i engleski

Ema Buljubašić

Teorija pravednosti Johna Rawlsa
Završni rad

Mentor:
izv. prof. dr. sc. Željko Senković

Osijek, 24.8.2014.

Sažetak

John Rawls u teoriji pravednosti kao pravičnosti pronalazi alternativu utilitarizmu. Pomoću kritičkog propitivanja uvjeta izvornog stanja i shvaćanja ljudske prirode kako se ono razvija tokom izgradnje teorije može se procijeniti značaj i smislenost pokušaja teorijskog utemeljenja društva vođenog kriterijem pravednosti umjesto korisnosti. Pregled osnovnih principa pravednosti odabranih u izvornom stanju i Rawlsove oštre kritike utilitarizma razotkrivaju utopijski element mišljenja kao nit vodilju cjelokupne teorije.

Ključne riječi

Pravednost kao pravičnost, izvorno stanje, anti-utilitarizam, zavist, ljudska priroda, utopist

Theory of Justice by John Rawls

Abstract

In his theory of justice as fairness John Rawls finds an alternative to utilitarianism. Through critical inquiry of the conditions of the original position and the concept of human nature as it evolves in the development of the theory provides a basis for the assessment of significance and meaningfulness of attempting to theoretically establish a society lead by the criterion of justice instead of utility. An overview of the basic principles of justice as chosen in the original position and Rawls' harsh critique of utilitarianism reveal a distinct utopian element to be the guiding principle of the theory as a whole.

Key words

Justice as fairness, original position, anti-utilitarianism, envy, human nature, utopian

Sadržaj

1. Uvod	1
2. <i>Teorija pravednosti</i> Johna Rawlsa	2
2.1. Pravednost kao pravičnost	2
2.2. Izvorno stanje i pretpostavljena koncepcija ljudske prirode	3
2.3. Osnovni principi pravednosti	6
2.4. Osnova jednakosti i Singerova kritika	8
2.5. Rawlsovo viđenje i kritika utilitarizma	9
2.6. Razmatranje Rawlsova shvaćanja ljudske prirode	11
2.7. Problem zavisti	13
2.8. Presuda Rawlsu – intuicionist, pragmatist ili utopist?	14
3. Zaključak	17
4. Popis literature	18

1. Uvod

U *Teoriji pravednosti* Rawls koncipira osnovne principe društvenog uređenja koji će zadovoljiti kriterij beskompromisne pravednosti. Zbog jasno izražene namjere postavljanja alternative utilitarističkoj teoriji i oštrem kritike utilitarističke filozofije Rawlsa su prozivali brojni kritičari.

Rawlsova teorija kao pokušaj zasnivanja liberalnog društvenog poretka na principima pravednosti izvedenima iz temeljnih crta ljudske prirode svakako je primamljiva, no ipak se nameću određena pitanja. Već kratki prikaz osnovnih crta Rawlsove teorije dovest će do pitanja o uvjetima izvornog stanja i njemu implicitnoj koncepciji ljudske prirode. Najopširnije ću razmotriti pitanje Rawlsova shvaćanja ljudske prirode jer je ono ključni element teorije pravednosti koji se treba promotriti kako se razvija – od izvornog stanja preko kritike utilitarizma do problema zavisti. U tom se shvaćanju krije ključ za procjenu smislenosti teorije u cjelini i ujedno za razumijevanje namjere koja leži u pozadini.

Proučavajući kritike upućene Rawlsu naišla sam na potporu u nekim svojim pitanjima i sumnjama. Habermas preko Matulovića te Fisk, Williams i Nagel preko Danielsa preispituju uvjete izvornog stanja i uopće opravdanost prisutnog stupnja apstrakcije. Rawlsova argumentacija u korist odabira pravednosti umjesto korisnosti po mišljenju Berdice i Habermasa nije dovoljno uvjerljiva. Singerovu pak kritiku smatram nepravednom i pokazat ću njezinu neutemeljenost pomoću dokaza iz Rawlsova izvornog teksta. Za kraj ću prikazati oštrem kritike Harea i D'Agostina te u odnosu na njih postaviti vlastito stajalište.

2. Teorija pravednosti Johna Rawlsa

2.1. Pravednost kao pravičnost

U *Teoriji pravednosti* Rawls jasno iznosi svoju namjeru da pronađe alternativu utilitarizmu kojeg smatra nepravednim i unatoč tome najzastupljenijim pristupom u filozofskoj tradiciji. Svoju teoriju čvrsto zasniva na beskompromisnosti istine i pravednosti. Jedino nepostojanje pravednije teorije prihvaća kao dovoljno dobar razlog za pristanak na nepravednu teoriju. Traži dakle najpravedniju moguću teoriju te vjeruje da će ona u pravedno ustrojenom društvu ljudima biti privlačnija od utilitarizma. Pod pretpostavkom da je osnovno ustrojstvo društva pravedno svi će proizašli zakoni i institucije također biti pravedni te će poticati građane da postupaju štoviše žele postupati pravedno. Polazeći od opažanja da je jedan od problema postojećih društvenih uređenja činjenica da je u njima vrlo često nejasno što je pravedno a što nepravedno, Rawls pred svoju teoriju postavlja visoke kriterije jasnoće i neproturječnosti.

Razmatrajući različite koncepcije pravde Rawls dopušta da je poželjna ona čije su šire posljedice bolje; odnosno dopušta da je njezin cjelokupni utjecaj i krajnji rezultat važan faktor procjene njezine valjanosti. Ta primjedba je važna jer ukazuje na to da njegova *Teorija pravednosti* nije puko teoretiziranje; iako su tu učinjeni tek prvi koraci u tom smjeru ne možemo reći da Rawls gubi iz vida svoj cilj da konstruira teoriju dovoljno detaljno razrađenu da može poslužiti kao nacrt za realizaciju. Uz prvi korak postavljanja teorije pravednosti kao alternative utilitarizmu Rawls nadovezuje i drugi korak kojim pravednost određuje kao prvu vrlinu društvenih institucija. Svoje političko stajalište dosljedno veže uz princip beskompromisnosti pravednosti kao „pravičnosti“ na koji se od početka obvezao te traži „osnovne strukture liberalne ustavne demokracije“¹. Osvrće se i na tradiciju pozivajući se na Aristotela i njegov pojam pravednoga. Naglašava da ne vidi koliziju između svoga i Aristotelova pojma pravednosti. Razlika u pristupu je u tome što Aristotel polazi od pravednog djelovanja koje (prelazeći u naviku kroz duže vrijeme) karakterizira pravednog čovjeka dok Rawls traži osnove sustava društvenog uređenja koji bi omogućio čovjeku da bude pravedan i poticao u njemu želju da takav bude. Koncepciju pravednosti proglašava stabilnom kada pravednost pojedinca i sustava ciklički potiču i održavaju jedna drugu.²

¹ Berdica, J. (2013) Pravednost kao prva vrlina društvenih institucija. U: *Filozofska istraživanja*, god. 33 (2013) sv. 4 (667 – 682), na str. 681.

² Rawls, J. (1999) *A Theory of Justice*. Revised edition. (Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press), na str. 119.

Svoju osnovnu teoriju pravednosti kao pravičnosti opisuje kao generalizaciju teorije društvenog ugovora kakvu nalazimo kod Locka, Rousseaua i Kanta.³ Vodi se idejom da su osnovni principi pravednosti upravo oni principi na koje bi slobodni, ravnopravni i racionalni ljudi uvijek pristali. Ovdje je ključan moment racionalnog izbora, Rawls tvrdi da će ista ona svojstva koja karakteriziraju ljude kao moralne osobe nužno dovesti do ovog izbora. Kao svojevrsnu paralelu prirodnom stanju koje prethodi društvenom ugovoru Rawls postavlja hipotetsku situaciju izvornog stanja kojoj je zadaća upravo da pokaže uvjete u kojima odlučuju moralne osobe u stanju međusobne ravnopravnosti neometani uvjetima koji nisu direktno vezani uz moralna načela. Svoj izbor principa pravednosti zasniva dakle na osnovnim crtama ljudske prirode odnosno na samoj moralnosti u smislu posjedovanja određenog moralnog osjećaja, osjećaja za pravednost.⁴

Upravo je njegovo inzistiranje da će moralna osoba s pojmom o vlastitoj želji za nekim dobrom pri odlučivanju o utemeljujućim principima društvene suradnje prednost dati pravednosti pred težnjom ka tom dobru najviše sporno. Pretpostavljanje vela neznanja pri odlučivanju kao dovoljnog razloga da osoba svjesna vlastite želje prevlada sebičnost ne čini mi se u potpunosti uvjerljivim, a sličan problem uočili su i autori čije ću prigovore uvrstiti na tematski prikladno mjesto u radu.

2.2. Izvorno stanje i pretpostavljena koncepcija ljudske prirode

Teorija pravednosti je u suštini teorija ugovora. Pri tome se ne misli na konkretnu povijesnu situaciju u nekom prošlom trenutku niti na primitivno stanje društva prije uspostave kompleksnih društvenih uređenja već se hipotetski uz pristanak na suradnju veže ujedno i pristanak na određene principe prema kojima će se ubuduće rješavati sporovi i nesuglasice. Hipotetsku situaciju u kojoj se dogovorom trebaju odrediti opće prihvatljivi uvjeti pravednosti Rawls naziva izvorno stanje.⁵ Prvi korak na putu ka uspostavljanju pravednog društvenog poretka leži u pronalasku najosnovnijih principa čija će pravilna formulacija omogućiti da svi dogovori, zakoni i institucije proizašli iz njih zadovoljavaju visoke kriterije beskompromisne pravednosti.

Rawls formulira dva takva principa, a njihovu valjanost potkrepljuje tvrdnjom da bi na njih zasigurno pristali svi ljudi u uvjetima izvornog stanja jednakosti. Pri tome tvrdi da se principi pravednosti koje uspostavlja ne mogu izvesti iz nekih aksiomatskih istina niti su oni

³ Rawls, J. (1999) *A Theory of Justice*, na str. 10.

⁴ Singer, P. (1999) *Practical Ethics - Second Edition*. (Cambridge: Cambridge University Press) na str. 18.

⁵ U izvorniku: original position.

sami takve istine.⁶ Za njega je ključan moment racionalnog dobrovoljnog izbora. U koncepciji pravednosti kao pravičnosti principi nisu „očiti sami po sebi“ već ih po Rawlsu opravdava „činjenica da bi bili izabrani“.⁷

Razumljivo je pretpostaviti da je potrebno ukloniti sve sebične motive kako bi ljudi došli do uistinu pravednih principa. Stoga odluku da se za hipotetsko izvorno stanje uzme odredba da nitko ne zna svoje mjesto u društvu u trenutku odlučivanja smatram posve opravdanom s obzirom na navedeni cilj. Rawls međutim vrlo detaljno opisuje uvjete koje smatra potrebnima da se dostigne precizno određenje nužnih osnovnih utemeljujućih principa pravednog društvenog uređenja. Kaže da se principi pravednosti moraju birati pod velom neznanja.⁸ Na taj način želi isključiti mogućnost da se odabrani principi na bilo koji način prilagode u korist pojedinca ili određene grupe. Koncepcija pravednosti bila bi ozbiljno narušena bilo kakvom pristranošću. Zato velom neznanja dokida i znanje o prirodnim obdarenostima poput inteligencije, snage i drugih sposobnosti, kao i znanje o vrsti dobara kojima pojedinac teži. Posebice isključivanje faktora koje naziva „psihološkim sklonostima“ budi najviše sumnje u smislenost ovakvog pothvata.⁹ Pod tim pojmom razumije zavist, ljubomoru, ljutnju, ozlojeđenost, sklonost optimizmu ili pesimizmu, želju za dominacijom nad drugima i sve oblike zlonamjernosti kojima svakodnevno podliježemo, stoga smatram upitnima rezultate proizašle iz hipotetske apstrakcije ljudske prirode koja isključuje karakteristike neodvojive od ljudske prirode. Objašnjenje koje Rawls nudi za ovu odluku leži u činjenici da su to slučajna svojstva utoliko što svakom pojedincu pripadaju u mjeri koju je nemoguće unaprijed predvidjeti, a uz to ih smatra moralno irelevantnim svojstvima ljudske prirode.

Jedan od najoštrijih kritičara filozofije Johna Rawlsa Jürgen Habermas iznio je nekoliko prigovora koje zbog tematske srodnosti želim uvrstiti u ovo propitkivanje: „Prvi je prigovor da Rawlsov nacrt izvornog položaja nije u stanju pojasniti i zajamčiti stajalište nepristrane prosudbe načela pravednosti. Drugi je prigovor da Rawls treba oštrije odvojiti pitanje opravdanja od pitanja prihvaćanja teorije.“¹⁰ Odredivši osnovne principe Rawls u daljnjem razvoju svoje teorije prelazi direktno na pretpostavljeno stanje „strogog pokoravanja“¹¹ uspostavljenim principima, u skladu s načelnim postavkama opće prihvatljivosti i javnog karaktera principa.

⁶ Rawls, J. (1999) *A Theory of Justice*, na str. 19.

⁷ Isto, na str. 37.

⁸ Isto, na str. 11.

⁹ Isto, na str. 11.

¹⁰ Matulović, M. (1996) *Rasprava Habermas-Rawls*. Politička misao, Vol XXXIII, br. 1, str. 207 – 246, na str. 209.

¹¹ Rawls, J. (1999) *A Theory of Justice*, na str. 8.

Uvjeti koje je odredio za svoje hipotetsko izvorno stanje plodno su tlo za kritiku njegove teorije i možda njezina najslabija karika. Zbog razine apstrakcije kojom se služi nameće se pitanje valjanosti postavljene hipotetske situacije i njezine vrijednosti u procjeni ljudskog ponašanja. Rawls vjeruje da će proces odlučivanja učiniti pravednim ako ukloni sva iskušenja koja bi mogla potaknuti ljude na sebičnu odluku, a na štetu drugih.¹² S tim ciljem uvodi veo neznanja, a već i njegovi razmjeri odnosno broj faktora koje je potrebno isključiti iz razmatranja kako bi se temeljnu ljudsku prirodu nagnalo na pravednu odluku navodi me na pomisao da je prirodna sklonost uvažavanja pravednosti ipak manje prirodni ljudski poriv nego to Rawls prikazuje u svojoj hipotezi. Isti se prigovor pojavljuje i kod Habermasa kada tvrdi da „veo neznanja ne može jamčiti nepristranost prosudbe“¹³. Habermas dakle vjeruje da ni hipotetsko uklanjanje iskušenja nije dovoljan jamac nepristranosti. Njegov prigovor ukazuje na njegovo slaganje s mojom procjenom da Rawlsov nacrt izvornog stanja podrazumijeva poprilično optimistično razumijevanje ljudske prirode.

Norman Daniels u svom predgovoru navodi nekoliko autora koji svoju kritiku teorije pravednosti baziraju na kritici izvornog stanja: Nagel se pita o nužnosti tankoće vela neznanja, a Fisk raspravlja o stupnju apstrakcije ljudske prirode dok Williams izražava zabrinutost oko sukoba individualnih karaktera i zahtjeva postavljenih sa suviše neutralne pozicije.¹⁴ Brojni su kritičari ostali nezadovoljni Rawlsovom postavkom izvornog stanja i osjećali potrebu za dopunama i postavljanjem srodnih varijanti hipotetske početne situacije. Ovdje nalazim potvrdu opravdanosti odabranog usmjerenja ovog rada. Fisk primjerice postavlja pitanje o koncepciji čovjeka koja nam preostaje unutar okvira zadanih uvjetima vela neznanja - ostaje li u tako ograničenom čovjeku dovoljno čovječnosti da bi on mogao dati doprinos raspravi o pravednosti?¹⁵ Uvjeti izvornog stanja apstrahiraju potpisnika ugovora gotovo do neprepoznatljivosti, nužno se moramo pitati o prikladnosti takve hipoteze za argumentiranje o osnovama ljudskih želja i sklonosti. Osnova je i u konačnici svrha izvornog stanja pokazati dobrovoljni pristanak sviju kao jednakih među jednakima na principe prema kojima se trebaju odrediti zakoni, a time i okviri ograničenja, kojima će se dobrovoljno podrediti. Budući da je odluka koju treba donijeti prvenstveno moralno pitanje, Rawls smatra da su samo moralne karakteristike relevantne za donošenje odluke. Tvrdi da je ideja odlučivanja pod velom

¹² Isto, na str. 118.

¹³ Matulović, M. (1996) *Rasprava Habermas-Rawls*, na str. 246.

¹⁴ Daniels, N. (1989). Preface. U: *Reading Rawls: Critical Studies on Rawls' A Theory of Justice*. (Stanford: Stanford University Press), na str. xiv.

¹⁵ Isto, na str. xiv.

neznanja implicitno prisutna u Kantovoj etici¹⁶, a budući da je Kantova etika zastala na razini zahtjeva zakočena problemom raskoraka između bitka i trebanja, moramo se upitati o smislenosti odlučivanja o osnovama društvenog poretka ukoliko se do te mjere zanemaruje, apstrahira i zapravo iskrivljuje ljudska priroda. Daniels u svom tekstu napominje da Rawls u stvaranju najboljeg mogućeg principa koristi svojevrsni ideal čovjeka kao polaznu točku. To ostavlja otvorenim pitanjem do koje je mjere Rawls uzeo u obzir realnost ljudske prirode koncipirajući svoju teoriju pravednosti i neće li to dovesti do zastajanja na razini zahtjeva.

2.3. Osnovni principi pravednosti

Jasno je da je svaki pojedinac bačen u postojeći društveni poredak i da je nemoguće uređenje koje bi omogućilo svakome da bira principe društvenog poretka, što znači da ulazak u društvo i pristanak na njegove zakone ne može nikada biti u potpunosti dobrovoljno. Rawls međutim tvrdi da će društvo zasnovano na principima pravednosti hipotetski određenima dogovorom u uvjetima izvornog stanja biti najbliže što je moguće dobrovoljnom ulasku u društveni poredak. Izvorno stanje postavio je upravo s ciljem da prikaže dobrovoljni odabir u uvjetima jednakosti i nemogućnosti sebičnog odlučivanja. U tom smislu članovi društva utemeljenog na principima pravednosti kao pravičnosti jesu „autonomni“ i zakone, ograničenja i dužnosti „prepoznaju kao samo-nametnute“.¹⁷ Ključni je uvjet pravednosti da bi na nju svatko dobrovoljno pristao.

Zaključujući iz hipotetske situacije izvornog stanja Rawls formuliра dva principa pravednosti: „prvi zahtjeva jednakost u raspodjeli osnovnih prava i dužnosti, dok drugi određuje da društvene i ekonomske nejednakosti, kao na primjer nejednakosti u bogatstvu i autoritetu, jesu pravedne samo ako rezultiraju kompenzirajućim boljitkom za sve, a posebice za najugroženije članove društva“¹⁸. Društvo utemeljeno na ovim principima zamislio je kao „suradnju jednakih zbog uzajamne koristi“¹⁹. Bez poteškoća se uočava utopijski element ovog gledišta. Ovdje valja primijetiti da boljitak odnosno stečena dobra nisu nužno jednako raspoređena, cilj je da ukoliko društvo napreduje nitko iz podjele dobara ne bude isključen; štoviše pravila su naklonjena najugroženijim članovima, ali nigdje ne stoji odredba koja brani velik napredak pojedinca ukoliko on za sobom povlači i napredak ostalih. Rawls konstatira da podjela dobara mora biti „prihvatljiva svim sudionicima“²⁰, a mogućnost većeg napretka

¹⁶ Rawls, J. (1999) *A Theory of Justice*, na str. 121.

¹⁷ Isto, na str. 12.

¹⁸ Isto, na str. 13.

¹⁹ Isto, na str. 13.

²⁰ Rawls, J. (1999) *A Theory of Justice*, na str. 15.

pojedinka ima za svrhu da sposobne i ambiciozne pojedince motivira za rad i trud. Takav model omogućuje istovremeno zaštitu najugroženijim članovima društva i nagrađuje rad i izvrsnost pojedinca.

Iz ta dva principa Rawls razvija načela primjenjiva na institucije koje Berdica sažeto predstavlja u svom članku:

„Rawlsova dva načela pravednosti za institucije – načelo jednakih sloboda i načelo razlike – koja su rezultat upravo „izvornog položaja“ stoga glase:

1. svatko ima pravo na najveći obuhvatni sustav jednakih osnovnih sloboda sukladan sličnim sustavom sloboda za sve;
2. društvene i ekonomske nejednakosti trebaju biti uređene tako da su:
 - a. od najveće koristi onima u najgorem položaju, u skladu s principom pravedne štednje, i
 - b. povezane s dužnostima i položajima koji su dostupni svima pod uvjetima nepristrane jednakosti mogućnosti.“²¹

Kako bi zaokružio prikaz dviju osnovnih principa pravednosti i spriječio moguće pogreške u interpretaciji Rawls dodatno izoštrava sliku definirajući redoslijed prioriteta među osnovnim principima. Priznajući da bi mogući sukob osnovnih prioriteta bio velik problem za teoriju pravednosti jer bi u konačnici doveo do kontradiktornih poimanja pravednoga i nepravednoga, smatra da bi idealno rješenje bilo svesti sve potrebne odrednice pravednosti na jedno, što je moguće jednostavnije pravilo. Budući da njegova teorija u svojoj najjednostavnijoj formulaciji ipak potrebuje dva osnovna principa pravednosti Rawls smatra potrebnim uvesti „serijski odnosno leksički poredak“ prioriteta među principe pravednosti.²² Svrha leksičkog poretka je eliminirati potrebu za uplitanjem intuicije u rješavanje moralnih dilema. Iako Rawls priznaje da će se „svaka koncepcija pravednosti vjerojatno morati donekle oslanjati na intuiciju“²³, trudi se svesti tu potrebu na minimum. Uvođenje leksičkog poretka osnovnih principa garantira da se takva potreba barem među osnovnim principima neće pojaviti. Pitanje intuicije kao vodilje u moralnim pitanjima ne nailazi kod Rawlsa na jednako neodobravanje kao utilitarizam. Iako se trudi eliminirati oslanjanje na intuiciju iz temelja svoje teorije pomiren je s mogućnošću da je primjena intuicije u pitanjima moralnog djelovanja ipak donekle nužna.²⁴

Leksički prioritet daje principu jednake slobode; tek nakon što je taj princip zadovoljen treba pristupiti zadovoljavanju principa pravedne raspodjele nejednakosti. Time jamči da ničija sloboda neće biti žrtvovana za uvećanje nečijeg udjela u autoritetu ili dobitak u vidu većeg

²¹ Berdica, J. (2013) Pravednost kao prva vrlina društvenih institucija. U: *Filozofska istraživanja*, god. 33 (2013) sv. 4 (667 – 682), na str. 672.

²² Rawls, J. (1999) *A Theory of Justice*, na str. 37.

²³ Isto, na str. 36.

²⁴ Isto, na str. 39.

udjela dobara. Pri uspostavljanju leksičkog poretka svjestan je ograničenja takve koncepcije i priznaje da je vjerojatno nemoguće uspostaviti precizan redoslijed svih principa.²⁵

2.4. Osnova jednakosti i Singerova kritika

Uvjeti izvornog stanja koncipirani su s ciljem očuvanja načela jednakosti. Osnovu te jednakosti Rawls pronalazi u moralnom osjećaju na kojem bazira i odabir osnovnih principa pravednosti. Samim time što čovjek posjeduje mogućnost moralnog prosuđivanja on zaslužuje da mu bude zagaraniran pravedan tretman.²⁶ U slučaju zakona i institucija pravednost znači jednakost i dosljednost u tretiranju pojedinaca u istim situacijama, pravednost ne dopušta nikakvu diskriminaciju. Osvrćući se na cjelinu svoje argumentacije Rawls priznaje da odabir moralnog svojstva ljudske prirode nije toliko dokazivao koliko uklopio u dotad razvijenu teoriju. Osnova jednakosti podudara se sa svojstvom ljudske prirode na kojemu je zasnovan odabir dvaju osnovnih principa. Svoj odabir osnove jednakosti vidi kao „prirodan dovršetak pravednosti kao pravičnosti“²⁷. Upravo zato što posjeduju osjećaj za pravednost ljudi bi u hipotetskoj situaciji izvornog položaja prepoznali jednakost kao nužan uvjet pravednosti i odabrali principe koji će zaštititi njihovo pravo na jednakost.

Singer svoju kritiku upućuje upravo Rawlsovoj definiciji moralne osobe. Budući da je 'moralno' uzeto kao suprotnost amoralnome ostaje nam problem više ili manje osjetljivosti na pitanja pravednoga i nepravednoga. Jasno je da će se ta osjetljivost nužno razlikovati od osobe do osobe. Rawls upravo posjedovanje moralnog osjećaja uzima kao osnovu jednakosti i tu Singer ima tri prigovora. Prvo: ukoliko je posjedovanje moralnog osjećaja podložno stupnjevanju ne bi li trebalo odrediti minimum potreban da osobu kvalificira kao sudionika u jednakosti? Drugo: ako postoji određeno stupnjevanje u posjedovanju unutarnjeg moralnog osjećaja ne bi li trebalo postojati nekakvo i analogno stupnjevanje u zasluženju količini dobra? I treće: nije točno da su svi ljudi moralna bića – Singer nije zadovoljan Rawlsovom karakterizacijom male djece i mentalno retardiranih ljudi kao „potencijalno moralnih osoba“ iako Rawls tu uviđa da nije savršeno jasan u rješenju koje je ponudio. Singer zauzima stav da nikakva unutarnja karakteristika pa čak ni moralni osjećaj ne može biti dovoljno dobra osnova za jednakost.²⁸ S obzirom na Singerovu namjeru da dovede u pitanje moralnost odnošenja ljudi prema životinjama jasno je da za takav pothvat nije dostatan osjećaj za pravednost kao osnova

²⁵ Rawls, J. (1999) *A Theory of Justice*, na str. 40.

²⁶ Isto, na str. 442.

²⁷ Isto, na str. 446.

²⁸ Singer, P. (1999) *Practical Ethics - Second Edition*. (Cambridge: Cambridge University Press) na str. 18. i 19.

jednakost jer takav kriterij isključuje životinje. Njegovu je pothvatu potreban širi kriterij, zato se bazira na imanje interesa.

Čitajući Rawlsov tekst uviđam da je Singer u svojoj kritici (iako ona nije centralna tema knjige u kojoj je spomenuta te razumljivo nije razrađena u detalje) nepravedan jer potpuno zanemaruje činjenicu da je sve navedene nedostatke svoje teorije Rawls u svom tekstu priznao i odustao od dovršavanja argumentacije zbog opsega pothvata kojega je već poduzeo. Pitanje odabira osnove za jednakost i temu pravednog i primjerenog odnosa prema životinjama ostavio je za neku drugu raspravu. Smatram da je posebice pitanju odnosa prema životinja posvetio dovoljno razmatranja s obzirom na to koliko je to pitanje daleko od teorijskog zasnivanja samih osnova društvenog uređenja.

Rawls uzima posjedovanje moralnog osjećaja za osnovu opravdanog zahtjeva za jednakošću među ljudima, no ne tvrdi da smo dužni pravedno se ophoditi isključivo prema bićima koja shvaćaju koncepciju pravednosti. Izričito se izjašnjava da je „zasigurno pogrešno biti okrutan prema životinjama“ i da „uništenje cijele vrste“ smatra „velikim zlom“. ²⁹ „Kapacitet za osjećanje užitka i boli i za oblike života za koje su životinje sposobne jasno nameće dužnosti poštovanja i humanosti“ ³⁰, te iako smatra da raspravi o pravima životinja nema mjesta u osnovnoj teoriji pravednosti jasno iznosi mišljenje da njegova teorija itekako dopušta nadogradnju i dopunu koja bi se bavila tom temom. Štoviše uvjeren je da ukoliko se teorija dosljedno razvije iz postavljenih osnovnih principa pravednosti ne bi smjelo biti problema niti velike potreba za ispravicima prilikom proširenja teorije na odnos prema životinjama i u tome se slažem s njim. ³¹

2.5. Rawlsovo viđenje i kritika utilitarizma

Kako bi pokazao utilitarizam kao nepravedan sustav Rawls analizira glavne crte stroge klasične utilitarističke doktrine koju smatra „najjasnije formuliranom kod Sidgwicka“ ³². Rawls povlači paralelu između načina na koji utilitarizam promatra sumu koristi u društvu kao cjelini i načina na koji bi pojedinac promatrao vlastito zadovoljstvo kroz duži vremenski period. Budući da na to nije prisiljen od strane drugoga posve je pravedno da pojedinac odluči odgoditi zadovoljenje neke svoje želje ili potrebe u pokušaju da kasnije ostvari višu razinu sreće i zadovoljstva. Pojedinac štoviše ima to pravo jer je takva odluka jednostavno prakticiranje

²⁹ Rawls, J. (1999) *A Theory of Justice*, na str. 448.

³⁰ Isto, na str. 448.

³¹ Isto, na str. 448.

³² Isto, na str. 20.

njegovog prava na slobodu izbora. Čovjek može izabrati pretrpjeti nešto što mu donosi nezadovoljstvo, bol ili nedaću; on time sam sebi ne nanosi štetu u moralnom pogledu iz razloga što djeluje vlastitim izborom i u konačnici u svrhu postizanja vlastitog zadovoljstva. Rawls uzima u obzir dubinu problema priznajući da nam se teleološke teorije na intuitivnoj razini „dopadaju jer se čini da utjelovljuju ideju racionalnosti“³³, dok se zapravo iza prvobitne privlačnosti krije pogrešna generalizacija principa koji vrijedi za odlučivanje pojedinca samog za sebe. Dok postoji mogućnost da je pojedincu svejedno ili bar od male važnosti kako će njegovo zadovoljstvo biti raspoređeno u vremenskom periodu, nije svejedno kako će ukupna suma zadovoljstva biti raspoređena među članovima zajednice. Rawlsova zamjerka utilitarizmu se svodi na zanemarivanje „distinkcije među osobama“³⁴, na analogno tretiranje ovih dvaju slučajeva.

Iz načela pravednosti na kojem Rawls inzistira jasno je da ne može odobravati načela utilitarizma. Nepovredivost slobode zasnovana na prvom principu pravednosti pripada svakom čovjeku i boljitak zajednice ili većine nema pravo ogriješiti se o nju. Kategorično tvrdi da je nepravedno oduzeti slobodu pojedincu zbog boljitka ostalih.³⁵ Razlog očekivano izvodi iz faktora slobode izbora – kao što je pravednost principa pravednosti potvrđena upravo činjenicom da su izabrani, tako i nepravednost provođenja boljitka zajednice u zamjenu za oduzimanje slobode pojedincu potvrđuje činjenica da racionalan čovjek na takvu pogodbu ne bi svojevoljno pristao.

Za razliku od utilitarizma koji je teleološka teorija, pravednost kao pravičnost je deontološka teorija koja pojam ispravnoga tumači odvojeno od pojma dobrog jer „se pretpostavlja da bi osobe u izvornom stanju odabrale princip jednake slobode i ograničile ekonomske i društvene nejednakosti na one u svačijem interesu, te nema razloga misliti da bi pravedne institucije ostvarile maksimum dobra“³⁶; pitanje ostvarivanja najvećeg mogućeg zbroja dobara se niti ne postavlja.

Rawls još jednu razliku između utilitarizma i teorije pravednosti kao pravičnosti smatra vrijednom razmatranja. Sa stajališta utilitarizma svaki užitak, svako zadovoljstvo ima vrijednost, čak i užitak u oštećenju drugoga na bilo koji način; pri zbrajanju ukupne sume užitaka i takav se užitak broji. Ukoliko utilitaristički utemeljen sustav zadovoljenje nekog užitka zabranjuje, to neće biti zbog zle namjere integrirane u tom užitku već zbog štete nanesene

³³ Rawls, J. (1999) *A Theory of Justice*, na str. 22.

³⁴ Isto, na str. 24.

³⁵ Isto, na str. 25.

³⁶ Isto, na str. 26. i 27.

koristi zajednice. Takav sustav, jasno, ostavlja prostora za brojne nepravde jer smatra potrebnim zabraniti samo one koje ometaju ili ugrožavaju sustav. S druge pak strane teorija pravednosti postavlja zahtjev za jednakom slobodom kao svoj prvi zahtjev koji po leksičkom redu prioriteta mora u svakom trenutku biti zadovoljen. To znači da pojedinac koji je svjestan da bi osjećao užitek oštećujući drugoga na neki način „uviđa da nema ama baš nikakvo pravo na taj užitek“³⁷. Principi pravednosti ograničavaju popis zadovoljstava i užitaka koji imaju vrijednost; želje i impulsi su ograničeni radi samog prava drugoga na slobodu bez potezanja pitanja korisnosti. Ova usporedba vrlo jasno pokazuje da Rawlsova teorija garantira određeni minimum slobode i gledajući na cjelinu života određenu razinu kvalitete života. Stoga mi se stoga čini prihvatljivijom od bilo koje utilitarističke teorije i vjerujem da bi se pokazala poželjnijim odabirom u hipotetskoj situaciji izbora. Mislim da je tu potrebno kratko objašnjenje. Dio je njegova postavljanja osnovnih principa pravednosti i kriterij da bi odluka u hipotetskoj situaciji bila jednoglasna, pristanak na odluku većine održao bi na snazi utilitarističke principe i dokinuo temeljni element slobodnog racionalnog izbora. Iako nisam uvjerena da se takva odluka može donijeti jednoglasno čak ni pod pretpostavkom određenog stupnja apstrakcije ljudske prirode, priznajem vjerodostojnom mogućnost da bi se Rawlsova teorija pokazala prihvatljivijom većini.

2.6. Razmatranje Rawlsova shvaćanja ljudske prirode

Iznoseći teoriju kojom je „u potpunosti preokrenuo filozofsku maksimu utilitarizma tvrdeći da kao dobro i poželjno vrijedi prije svega ono *pravedno*“ Rawls je pokrenuo brojne „rasprave o valjanosti, realnosti, pa čak i smislenosti tako formilirane hipoteze obzirom na činjenicu da ni pravednost ni poštenje nisu pokretalačka sila kako modernoga kapitalističkog društva tako i čovjeka“³⁸. Uočena je dakle osnova za ovakvo promišljanje čak i kod Berdice iako se on u svom tekstu primarno bavi odnosom institucije i pravednosti kod Rawlsa.

Nije na prvi pogled jasno kako Rawls shvaća ljudsku prirodu i što bi imenovao kao njenu pokretalačku silu. Zanimljivo je da pri koncipiranju svoga izvornog stanja nije isključio svaki unutarnji poriv za stjecanjem dobara. Od protivnika utilitarizma to ne bi bilo neočekivano, on međutim inzistira da uz moralni osjećaj veo neznanja ostavlja hipotetskim sudionicima u izvornom dogovoru pojam o vlastitoj želji za stjecanjem dobara i zadovoljstava.

Konačno izravno pristupajući pitanju ljudske prirode Rawls pretpostavlja da svaka osoba „nakon određene dobi i u posjedu potrebnih intelektualnih kapaciteta razvije osjećaj za

³⁷ Rawls, J. (1999) *A Theory of Justice*, na str. 27.

³⁸ Berdice, J. (2013) Pravednost kao prva vrlina društvenih institucija, na str. 681.

pravednost u normalnim uvjetima“³⁹. Prosuđivanje o pravednosti ili nepravednosti te argumentaciju stajališta smatra naučenim vještinama. „Želju za djelovanjem u skladu s donesenim sudovima“ smatra međutim urođenom i uobičajenom, kao i očekivanje da će drugi imati sličnu želju.⁴⁰

Iz gornjih dviju odlomaka možemo vidjeti njegovo priznanje da je želja za dobrima podjednako temeljna karakteristika ljudske prirode kao osjećaj za pravednost, kao i njegovo uvjerenje da želja za ugodnim, dobrim ili korisnim neće prevagnuti želju za pravednošću. Njegovo bih stajalište u najmanju ruku okarakterizirala kao optimistično, ako ne i utopijsko.

Bilo bi krajnje nepravedno u kritici njegove teorije zanemariti brojne osvrte i ograđivanja kojima ukazuje na moguće slabosti, nedostatke i nedorečenosti svoje teorije. Rawls je možda vođen vizijom utopije, ali nije njome zaslijepljen. Svjestan je primjerice da nije nemoguće da bi sudionici izvornog stanja čak i pod velom neznanja za određujući princip buduće suradnje odabrali upravo princip korisnosti.⁴¹ Daleko šokantnija varijanta iste vrste osvrta je njegova spekulacija da bi teorija pravednosti mogla u konačnici, nakon što se prođe dug put od postavljanja uvjeta izvornog stanja i odabira osnovnih principa do razrade potpunog društvenog uređenja, dovesti do neke inačice utilitarizma.⁴² Usudim se reći da skromnost koju mjestimice iskazuje zaslužuje svaku pohvalu. Uzmimo za primjer upozorenje koje daje povodom mogućeg protuargumentiranja konkretnim primjerima, kaže da to treba činiti pažljivo „jer bi nam mogli reći ono što već znamo, naime da naša teorija ima grešku. Bitno je ustanoviti koliko često i točno koliko griješi“⁴³. Ustrajanjem u svom pothvatu Rawls prvenstveno demonstrira potrebu za njegovom provedbom, a ne nepogrešivost i nadmoć vlastite teorije.

Budući da nedostatak Rawlsova izvornog stanja vidim u prvom redu u stupnju apstrakcije i reprezentaciji ljudske prirode, želim istražiti je li tome tako zbog nedostatka razumijevanja od strane autora. U tu svrhu će poslužiti analiza Rawlsova promišljanja o problemu zavisti.

2.7. Problem zavisti

Budući da je u svrhu izvođenja osnovnih principa suradnje u društvu isključio faktor psiholoških sklonosti smatra potrebnim osvrnuti se na njih i na neki način ih pomiriti s dosad postavljenom teorijom. Rawls je mišljenja da posebne psihološke sklonosti nemaju što

³⁹ Rawls, J. (1999) *A Theory of Justice*, na str. 41.

⁴⁰ Isto, na str. 41.

⁴¹ Isto, na str. 25.

⁴² Isto, na str. 26.

⁴³ Isto, na str. 45.

doprinijeti racionalno utemeljenoj moralnoj teoriji, a budući da se zavist općenito karakterizira kao nešto nepoželjno što se kao takvo treba izbjegavati ona ne bi smjela imati utjecaja na odabir utemeljujućih principa društva.⁴⁴ To je uz jednostavnost razlog zbog kojeg je pomoću vela neznanja isključio zavist i slične psihološke sklonosti iz koncepcije izvornog stanja. Njegov pokušaj da ipak sagleda psihološke sklonosti na primjeru zavisti otkrit će realnost njegova razumijevanja ljudske prirode.

Kao polaznu točku uzima ponešto optimističnu tvrdnju da „racionalan pojedinac nije podložan zavisti“⁴⁵. Navedenu tvrdnju potkrepljuje shvaćanjem da su psihološke karakteristike koje možemo smatrati negativnima, a čije postojanje Rawls ne poriče, posljedica osjećaja nepravde i da se neće ni pojaviti ukoliko se pojedinca zaštiti od doživljavanja nepravde. Uloga je naravno sustava zakona i institucija da svakom pojedincu omogući tu zaštitu. U uvjetima kada pojedinac nije izložen trpljenju nepravde, osjećanju opasnosti, nesigurnosti i nestabilnosti u svakodnevnom životu „tendencije dominacije“ i slični zlonamjerni impulsi neće se pojaviti jer je svaki pojedinac u skladu s temeljnim shvaćanjem racionalno biće s određenim moralnim osjećajem.⁴⁶ Ovakvom postavkom stvari teret sprječavanja pojave negativnih i potencijalno štetnih tendencija u društvu prebacuje se na institucije i zakone. Njihov uspjeh u postizanju uvjeta koji će doista spriječiti i eliminirati pojavljivanje takvih impulsa za Rawlsa je dokaz valjanosti zakona i institucija i naravno teorije na kojoj su zasnovani.

Razlikujući zavist usmjerenu prema konkretnim pojedincima koje doživljavamo kao suparnike i konkurente od one koju potlačena klasa ili grupa razvije prema uživateljima svega što im je uskraćeno Rawls otkriva dozu blagonaklonosti prema ljudima. Zavist proizašlu iz vlastite patnje i trpljenja nepravde proglašava savršeno razumljivom jer takvi uvjeti utječu na čovjeka i uzrokuju pad samopouzdanja koji zatim pogoduje pojavljivanju osjećaja poput zavisti.⁴⁷ Pravednom društvenom uređenju daje u zadatak da ne dopusti nastajanje takve situacije. Uočava potencijalni problem u mogućnosti da bi njegova teorija s obzirom da sprječava pojavljivanje krajnje bijede s jedne strane, ali ipak ne ograničava mogućnost napredovanja u stjecanju dobra ili autoriteta, mogla ipak rezultirati nejednakošću dovoljno velikom da prouzrokuje zavist prema dobrostojećoj grupi.⁴⁸ Male doze zavisti prema

⁴⁴ Rawls, J. (1999) *A Theory of Justice*, na str. 465.

⁴⁵ Isto, na str. 464.

⁴⁶ Isto, na str. 464.

⁴⁷ Isto, na str. 468.

⁴⁸ Rawls, J. (1999) *A Theory of Justice*, na str. 466.

ravnopravnim konkurentima mogu se pokazati korisnima jer potiču na rad i trud; Rawls tome pridaje naziv „dobročudna zavist“⁴⁹.

U grupu moralno irelevantnih psiholoških sklonosti uz zavist svrstava i ljubomoru, ozlojeđenost, gnjev, škrtost i prkos te kaže da za sve takve sklonosti vrijede isti principi kao i za zavist. O njima ne raspravlja pojedinačno jer za tim nema potrebe budući da su to osobine koje ljudi razvijaju i pokazuju u određenim uvjetima, prvenstveno kada su prisiljeni trpjeti nepravdu. Cilj je njegove cjelokupne teorije dokinuti nepravdu u društvu te će stoga eliminaciju svih tih zlonamjernih impulsa moći navesti kao dio ostvarenog uspjeha, dok njihovo aktualno postojanje uzima kao potvrdu postojanja potrebe za postavljanjem teorije pravednosti. Složenost njegova kratkog osvrta na pojavu zavisti pokazuje uvid i razumijevanje slojevitosti i dubine ljudskog karaktera, te me navodi na zaključak da je jednostavnost kojom se poslužio u nacrtu izvornog stanja odabir učinjen u namjeri da se uvjeti podese na način da pogoduju razvoju najbolje moguće ljudske prirode.

2.7. Presuda Rawlsu – intuicionist, pragmatist ili utopist?

Pregled teorije pravednosti kao pravičnosti i utemeljenje prava jednakosti na posjedovanju moralnog osjećaja jasno ukazuju na visoko vrednovanje unutarnjeg osjećaja za pravednost kao kriterija vrijednosti čovjeka. U skladu s tim Rawls smješta pravednost na najviše mjesto u poretку vrijednosti i imenuje ju kao nužni kriterij za procjenu valjanosti zakona, institucija i društvenog poretka u cjelini. Bez obzira na njihovu učinkovitost, zakoni i institucije trebaju se mijenjati ukoliko ne zadovoljavaju osnovni kriterij pravednosti. Dosljedno vlastitom zahtjevu za poštenjem odustaje od mogućnosti izvođenja neoborivih moralnih imperativa iz čvrstih istina i umjesto toga za jedini kriterij ispravnosti i pravednosti principa ustroja društva uzima akt izbora u uvjetima slobode i ravnopravnosti. Rawlsova namjera da beskompromisno održi načelo pravednosti po mom mišljenju nimalo ne gubi na veličini primjerice Singerovim ili Habermasovim uspjehom u pronalasku sasvim utemeljenih prigovora.

Komentirajući *Teoriju pravednosti* Hare u svom članku izražava svoje razočaranje i zauzima vrlo oštru kritičku poziciju optužujući Rawlsa da se „konstantno poziva na intuiciju umjesto na argumentaciju“⁵⁰. Osim logičke nedosljednosti, nepotpunosti i neuvjerljivosti u argumentaciji Hare mu zamjera i „krojenje teorije da odgovara njegovim anti-utilitarističkim

⁴⁹ Isto, na str. 467.

⁵⁰ Hare, R. M. (1973) Rawls' Theory of Justice. U: *The Philosophical Quarterly* vol 23, no. 91, April (1973): p. 144 – 155

predrasudama“⁵¹. Tome dojmu zasigurno nije pomoglo ranije spomenuto Rawlsovo priznanje mogućnosti preklapanja njegove teorije s utilitarističkim pristupom, unatoč jasnoj deklaraciji namjere da koncipira alternativu utilitarizmu koja bi se više približila nedostižnom filozofijskom idealu.⁵²

Sličnu kritičku poziciju zauzima D'Agostino i prikazuje Rawlsovu filozofiju kao pragmatičku. Njegova je kritika također utemeljena na svojevrsnom 'namještanju' teorije kako bi se uklopila u unaprijed zadane okvire. Pravednost je određena kao princip koji bi bio odabran u izvornom stanju, dok su uvjeti izvornog stanja postavljeni s ciljem da iznude odabir principa pravednosti. D'Agostino ovo proglašava nezadovoljavajućom metodologijom te sumira cjelokupnu raspravu *Teorije pravednosti* kao problem „praktične funkcionalnosti plana“ kojeg smatra unaprijed zacrtanim i na temelju toga osporava prisutnost „konceptualne analize ili metafizičke spekulacije o Dobrome ili Pravednome“ u Rawlsovu djelu.⁵³

Iako se slažem s Hareovom procjenom da se Rawls mjestimice vodi intuicijom i propušta argumentirati određene točke rasprave, ne smatram to kardinalnim nedostatkom zbog prirode teme kojom se bavi. Rawls se dotiče pitanja intuicije i slažem se s njegovom tvrdnjom da je u pitanjima moralnog prosuđivanja nemoguće u potpunosti isključiti intuiciju.

Što se tiče osnovnih odredbi pravednosti i izvornog položaja sasvim je jasno da ih Rawls koncipira na način da upućuju jedna na drugu. Definirati pojam izvornog stanja tako da dovede do odabira pravednosti te zatim legitimirati pravednost pomoću akta odabira u uvjetima izvornog stanja doista predstavlja slabost ako dokaz procjenjujemo sa stanovišta logičke, sustavne argumentacije koja priliči filozofskoj metodi. Ipak ću po ovom pitanju stati u obranu Rawlsa i istaknuti da se ne smije izgubiti iz vida složenost zadaće koju je pokušao ostvariti; strogo pridržavanje 'pravilne' metodologije ne bi ga u tom smjeru daleko dovelo.

„Filozofija je „obrana razumne vjere u mogućnost pravednoga konstitucionalnog poretka“ kaže nam Rawls“⁵⁴. Ideja da je moguće iz principa beskompromisne pravednosti izvesti društveno uređenje čija realizacija ne bi došla u sukob s vlastitim temeljem naočigled je utopijske prirode. „On tvrdi da život u pravednome društvu razvija osjećaj pravednosti i nada se da će današnje funkcionirajuće liberalne demokracije koristiti svoje temeljne institucije na način koji pospješuje želju za kooperacijom, snaži osjećaj reciprociteta i svijest o pripadnosti

⁵¹ Isto.

⁵² Rawls, J. (1999) *A Theory of Justice*, na str. 43.

⁵³ D'Agostino, F. (2003) *Original position*.

⁵⁴ Kurelić, Z. (2003) Pretpostavlja li Rawlsova koncepcija *preklapajućega konsenzusa* individualnu shizofreniju? U: *Politička misao* vol XL, br. 1, str. 41 – 46, na str. 45.

široj zajednici.“⁵⁵ Imajući u vidu njegovu namjeru da ugradi pravednost u same temelje društva u nadi da će vidjeti u praksi kako pravednost sustava stvara pojedince s istančanim osjećajem za pravednost, mislim da se Rawlsa treba gledati prvenstveno kao utopista. Umjesto oštih kritika i isticanja nedostataka, prikladnije su lijepe riječi kojima Kurelić zaključuje svoj članak: „Pisci liberalne utopije su oni koji sanjaju svoju zemlju onakvom kakva bi ona trebala biti. To je vrlo plemenit zadatak koji je Rawls obavio bolje od mnogih, iako se mora priznati da su njegovi spisi nakon prve knjige poput sna koji se stalno vraća s minimalnim izmjenama“⁵⁶ što govori o ustrajanju u nedvojbeno teškoj zadaći.

⁵⁵ Kurelić, Z. (2003) Pretpostavlja li Rawlsova koncepcija *preklapajućega konsenzusa* individualnu shizofreniju?, na str. 45.

⁵⁶ Isto, na str. 45.

3. Zaključak

Pothvat kojem Rawls pristupa u *Teoriji pravednosti* ima veliku vrijednost prvenstveno zbog dosljednosti visokom kriteriju beskompromisne pravednosti. Kritičkom promatranju neće promaknuti određena intencionalnost u njihovu koncipirannju no uvjeti izvornog stanja potrebni su kako bi dali željena načela pravednosti. Vodeći raspravu kroz sljedeće korake teorijskog koncipiranja osnovnih zakona i institucija nastoji očuvati temeljnu ideju beskompromisnosti pravednosti.

Stupanj apstrakcije ljudske prirode kojim se služi budi sumnje u smislenost ovakvog pothvata. Analiza glavnih kritika koje je time pobudio pokazale su međutim da je jednostavnost korištena u nacrtu izvornog stanja opravdana namjerom koja ju pokreće te neće zadržati pothvat na razini pukog teoretiziranja. Iako određene momente poput nepristranosti odlučivanja i odabira pravednosti umjesto korisnosti ne podupire savršenom argumentacijom oni postaju razumljivi u vidu njegove vjere u temeljnu dobrotu ljudske prirode i mogućnost pravednog društva kao alternative utilitarizmu.

Zbog razmjera pothvata u koji se upustio Rawls je svjestan da će nužno ostati na razini teorijskog osmišljanja tek osnovnih načela koja mogu, ukoliko se dosljedno prati zadana linija razvoja, rezultirati potpunom teorijom pravednog liberalnog demokratskog društva koje će zaštititi slobodu svih svojih članova. Pravednost sustava dokinut će u njima razvoj negativnih psiholoških sklonosti poput zavisti, ljubomore, gnjeva i prkosa te će aktivno poticati razvoj i održanje najbolje moguće ljudske prirode. Takva teorija bez poteškoća će dopustiti proširenje na pitanje odnosa sa životinjama.

Postavljeni cilj pronalaska teorijskog nacрта najpravednijeg mogućeg društva koje će poticati razvoj najbolje ljudske prirode a koja će zauzvrat održavati društvo u cjelini pravednim daje osnovu za tezu da je Rawls utopist.

4. Popis literature

- Berdica, J. (2013) Pravednost kao prva vrlina društvenih institucija. U: *Filozofska istraživanja*, god. 33 (2013) sv. 4 (667 – 682)
- D'Agostino, F. (2003) *Original position*. Preuzeto 15. 8. 2014. s
<http://plato.stanford.edu/archives/fall2008/entries/original-position/#Bib>
- Daniels, N. (1989). Preface. U: *Reading Rawls: Critical Studies on Rawls' A Theory of Justice*. (Stanford: Stanford University Press)
- Hare, R. M. (1973) Rawls' Theory of Justice. U: *The Philosophical Quarterly* vol 23, no. 91, April (1973): p. 144 – 155
<http://www.ditext.com/hare/rawls1.html>
- Kurelić, Z. (2003) Pretpostavlja li Rawlsova koncepcija *preklapajućega konsenzusa* individualnu shizofreniju? U: *Politička misao* vol XL, br. 1, str. 41 – 46
- Matulović, M. (1996) *Rasprava Habermas-Rawls*. U: *Politička misao*, Vol XXXIII, br. 1, str. 207 – 246
- Rawls, J. (1999). *A Theory of Justice*. Revised edition. (Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press).
- Singer, P. (1999) *Practical Ethics - Second Edition*. (Cambridge: Cambridge University Press)